

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ
ANTROPOLOGIE

DOBROVOLNICKÁ ČINNOST SKRZ INTERPRETACI VLASTNÍ
ZKUŠENOSTI DOBROVOLNÍKŮ

Magisterská diplomová práce

Obor studia: Kulturní antropologie

Autor: Bc. Eliška Halušková

Vedoucí práce: doc. PhDr. Daniel Topinka, Ph.D.

Olomouc 2024

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma
„Dobrovolnická činnost skrz interpretaci vlastní zkušenosti dobrovolníků“
vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje,
které jsem použila.

V Olomouci dne

Podpis

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala svým participantům, kteří se dobrovolně účastnili výzkumu. Také děkuji svému vedoucímu práce doc. Ph.Dr. Danielu Topinkovi, Ph.D. za jeho odborné vedení a cenné rady, které mi během práce poskytl.

Anotace

Jméno a příjmení:	<i>Eliška Halušková</i>
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Obor studia:	<i>Kulturní antropologie</i>
Obor obhajoby práce:	<i>Kulturní antropologie</i>
Vedoucí práce:	<i>doc. PhDr. Daniel Topinka, Ph.D.</i>
Rok obhajoby:	2024

Název práce:	Dobrovolnická činnost skrz interpretaci vlastní zkušenosti dobrovolníků
Anotace práce:	Diplomová práce se zabývá zkušeností dobrovolníků s dobrovolnickou činností, kterou vykonávají. Jako metodu jsem zvolila interpretativní fenomenologickou analýzu, která je specifická svým zaměřením na konkrétní fenomén a zkušenost s ním. Práce také představuje antropologické a sociologické vymezení této problematiky a práci s použitými termíny.
Klíčová slova:	Dobrovolnictví, altruismus, prosociální chování
Title of Thesis:	Volunteering through interpretation of volunteers' own experience
Annotation:	The thesis focuses on the volunteers' experience of the volunteer work they do. The method I have chosen is interpretive phenomenological analysis, which is specific in its focus on a particular phenomenon and experience. The thesis also presents an anthropological and sociological definition of the issue and work with the terms used.
Keywords:	Volunteering, altruism, prosocial behaviour
Názvy příloh vázaných v práci:	
Počet literatury a zdrojů:	44 (z toho 9 rozhovorů)

Rozsah práce:	45 s. (67 455 znaků s mezerami)
----------------------	---------------------------------

Obsah

Úvod	7
1. Dobrovolnictví	7
1.1 Definice pojmů.....	7
1.2 Dělení dobrovolnictví	10
1.3 Kdo je dobrovolník?.....	13
1.4 Dobrovolnictví v České republice	15
1.5 Normy a hodnoty v dobrovolnictví	18
2. Prosociální chování a altruismus v dobrovolnictví	20
2.1 Prosociální chování.....	20
2.2 Altruismus.....	21
3. Jednání z pohledu sociálních institucí	25
3.1 Role	26
3.1.1 Role dobrovolníka	28
3.1.2 Role organizace	28
4. Metodologie.....	29
4.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky	29
4.2 Kvalitativní výzkum	30
4.2.1 Role a reflexivita výzkumníka	31
4.3 Interpretativní fenomenologická analýza.....	32
4.4 Výběr participantů.....	34
4.5 Tvorba dat	34
4.5.1 Průběh rozhovorů	36
4.6 Analýza dat	38
4.7 Etika	39
5. Prezentace výsledků	41
Závěr	42
Zdroje.....	42

Úvod

1. Dobrovolnictví

V této kapitole se zabývám pojmem dobrovolnictví, jaké existují definice tohoto termínu, dělení dobrovolnictví, jak lze charakterizovat konkrétně české dobrovolnictví a také vyzdvihuji několik výzkumů, které se zaměřovaly na dobrovolníka, ale i na dobrovolnictví celkově. Zároveň považuji za nutné popsat jak já konkrétně pracuji s termíny, které v práci používám.

1.1 Definice pojmů

Mezi základní pojmy a témata řadím dobrovolnictví, kdo je dobrovolník, jednotlivé typy dobrovolnictví, jaké jsou hranice mezi jednotlivými typy a případně jak ostré tyto hranice jsou. Zmíněné aspekty dobrovolnictví jsou legitimní vůči zvolenému tématu práce. V této části se na ně pokusím teoreticky odpovědět a ve výzkumné části se dozvíme, jak nahlíží na tuto problematiku sami dobrovolníci, kteří se činností zabývají.

Slovo dobrovolnictví pochází z latinských slov *voluns* – volba a *velle* – chtění (Mlčák, Zášková, 2013). Z toho bychom lehce mohli vyvodit, že dobrovolnictví by mělo být dobrovolníkem zvolené a chtěné. Definovat dobrovolnictví bohužel není tak jednoduché, jak by se mohlo na první pohled zdát. Ve společenských vědách neexistuje jednotná shoda na definici dobrovolnictví, která by splňovala veškeré aspekty. Zkrátka je nutné říci, že autoři na problematiku fenoménu dobrovolnictví nahlíží z mnoha perspektiv a definice se často liší. Zároveň je ve společnosti tento termín užíván velice široce, proto se pokusím vyzdvihnout obecně důležité stránky dobrovolnictví, se kterými pracuji v textu.

Mezi mnoho definic se řadí i definice Pennera (2002), který dobrovolnictví definuje jako dlouhodobou činnost – opírá se o výzkumy

v USA, ze kterých vyplývá, že dobrovolníci vykonávají činnost po delší časové období, a ne pouze jednorázově. Další charakteristika je vnímání dobrovolnictví jako nepovinné pomoci, tedy příjemci jsou cizí lidé nebo organizace. Také sem autor řadí organizační kontext, tím je myšlena pomoc, která je zprostředkována skrz organizaci. Dobrovolnictví vnímá jako plánovanou činnost – autor se domnívá, že žádosti stát se dobrovolníkem nejsou mířené na libovolnou skupinu lidí, ale zároveň konstatuje, že rozhodnutí stát se dobrovolníkem může ovlivnit nastalá situace. Autor dává za příklad události 11. září 2001. Za Českou republiku bych mohla uvést příklad první vlny šíření covidu-19 na jaře v roce 2020 – šití roušek; tornádo na Moravě 2021 – materiální a finanční výpomoc; nebo začátek války na Ukrajině 2022, kdy jsme v Česku mohli být svědky extrémního semknutí obyvatelstva pomoci válečným uprchlíkům.

Debbie Haski-Leventhal (2009) zmiňuje dle mého názoru jeden z důležitých aspektů dobrovolnictví a to ten, že by mělo být dobrovolnictví vykonáváno bez nároku na materiální odměnu. Wilson (2000) definuje dobrovolnictví jako činnost, při které dobrovolník pomáhá jiné osobě či organizaci a nevyklučuje těžbu z jejich činnosti. Zároveň dodává, že už poté záleží, zda směřujeme k benefitu materiálnímu či nikoliv. Smith (1982) v kapitole s názvem *Altruism, Volunteers, and Volunteerism* popisuje dvě perspektivy na plat za dobrovolnickou činnost. Na jedné straně jsou ti, kteří zastávají tzv. „čisté“ dobrovolnictví, tedy neplacené. Na druhé straně jsou lidé vnímající zaměstnance v sociální sféře, kteří za svou práci získávají nízký plat, také jako „dobrovolníky“. Samozřejmě musíme brát v potaz dobu, kdy příspěvek byl vydán, a to jsou 80. léta. Musick a Wilson (2008) ve své knize *Volunteers: A Social Profile* konstatují, že existují organizace jako např. AmeriCorps, která konkrétně poskytuje dobrovolníkům stipendia za jejich dobrovolnickou službu. Zároveň dodávají, že se nejedná o běžnou praxi,

protože často se v tomto sektoru nenachází velké množství financí. Do výzkumu, který popisují níže, se zapojili lidé, kteří za svou dobrovolnickou činnost materiální odměnu (finanční ohodnocení) nezískávají a ani nejsou zaměstnanci neziskových organizací. Zároveň zjistíme z jejich výpovědí, zda jiný druh „výhod“ jejich dobrovolnická činnost přináší.

V knize s názvem *Dobrovolníci a metodika s nimi v organizacích* (2006) je zmíněn pojem *dobročinnost*. Autoři tento termín rozdělují na dvě formy, kam řadí dárcovství – dary, které směřují přímo občanům, sbírky apod., a dobrovolnictví – mezi které řadí sousedskou výpomoc, vzájemně prospěšné dobrovolnictví a veřejně prospěšné dobrovolnictví. Autoři také zmiňují důležitou nuanci ve slovech dobrovolný a dobrovolnický. Dobrovolnou činnost vnímají jako rozhodnutí jednotlivce pomoci, zatímco dobrovolnická činnost se pojí s organizací (Tošner, Sozanská 2006). Frič a Pospíšilová (2010) tuto problematiku také zmiňují. Považují *dobrovolnickou činnost* jako komplexnější vyjádření než použití pouze termínu dobrovolná činnost. Konstatují, že slovo *dobrovolný* vyjadřuje pouze jednu z mnoha částí dobrovolnické činnosti. S názorem Friče a Pospíšilové se ztotožňují, proto v textu používám výhradně termín dobrovolnická činnost. Věnuji se veřejně prospěšnému dobrovolnictví, se kterým operují neziskové organizace a dobrovolnická centra.

Podle Musicka a Wilsona (2008) bychom měli brát v potaz možnost, že dobrovolnictví je do určité míry definováno motivací. Nepovažují za možnost definovat dobrovolnictví jen jako neplacenou práci. Zároveň konstatují, že nepanuje jednotná shoda mezi sociálními vědci v určení té „správné motivace“. Zmiňují utilitaristickou perspektivu, která podle autorů na dobrovolnictví nahlíží jako na „neplacenou produktivní práci“ a v tomto přístupu není nutné zabývat se otázkou, co pro dobrovolníky jejich činnost znamená (Musick, Wilson, 2008, s. 16). S utilitaristickou perspektivou

se neshodují a považují motivaci za jeden z aspektů hrající roli pro rozhodnutí vykonávat dobrovolnickou činnost.

Můžeme se shodnout, že definovat dobrovolnictví není vůbec snadný úkol. Ve společnosti je tento termín běžně užíván často dost široce. Považuji za nutné alespoň základní body shrnout na základě několika výše zmíněných definic. Za dobrovolnictví můžeme považovat činnost, která není jednorázová, zároveň se jedná o nepovinnou pomoc. Problematika odměny je dle mého názoru jedním z nesložitějších aspektů. Jak už bylo zmíněno, záleží o jakou odměnu se jedná, nicméně z mého pohledu by nemělo docházet k proplácení aktivit dobrovolníků, což u participantů, kteří se zúčastnili výzkumu, nedochází.

1.2 Dělení dobrovolnictví

V odborné literatuře se můžeme setkat s různými formami dělení dobrovolnictví. Existuje dělení na formální a neformální dobrovolnictví. Toto členění zmiňují autoři v knize *Vzorce a hodnoty dobrovolnictví v české společnosti na začátku 21. století* (2010). Za neformální dobrovolnictví můžeme považovat v předchozí kapitole zmíněnou sousedskou výpomoc a vzájemně prospěšné dobrovolnictví – Tošner a Sozanská (2006) toto vnímají jako pomoc uvnitř komunity (mezi příklady uvádí např. faru, obec). Můžeme sem zařadit i termín neformální komunitní dobrovolnictví, který je blíže specifikován v knize *Tři tváře komunitního dobrovolnictví: neformální pomoc, organizovaná práce a virtuální aktivismus* (2012). Mezi hlavní znaky patří výše zmíněná pomoc mezi sousedy, pomoc při aktivitách v obci a další pomoc s každodenními problémy. Frič a Pospíšilová (2010) na základě definic zmíněných autorů v jejich publikaci (např. Finkelstein, Brannick, 2007; kanadský statistický úřad v letech 2007) konstatují, že definice nejsou jednoznačné. Tedy někteří do neformálního dobrovolnictví zahrnují pomoc příbuzným, a některé definice to vylučují. Shodnou se ve vyloučení lidí, jejichž

vztah je tak blízký, kdy pomoc je vnímána jako automatická (osoby v jedné domácnosti).

Formální dobrovolnictví se vyznačuje poskytováním služeb skrze neziskové organizace. Dle dělení Tošnera a Sozanské (2006), zmíněné v předchozí kapitole, sem můžeme zařadit veřejně prospěšné dobrovolnictví. Autoři uvádí značnou podobnost s občanskou pomocí, ale navíc je charakterizováno dalšími znaky, např. vymezením role dobrovolníka definované v rámci organizace, pro kterou dobrovolník činnost vykonává. Existuje mnoho průvodců pro dobrovolníky, které jsou vytvořené samotnými organizacemi. Patří mezi ně např. *Metodika práce s dobrovolníky* (2011), která se zaměřuje na dobrovolnickou činnost ve Středisku náhradní rodinné péče, dále *Dobrovolníkův průvodce doučováním v rodinách* (2014) zpracovaný Člověkem v tísní, nebo také *Dobrovolníkův průvodce při povodních* (2019) vydaný Diakonií Českobratrské církve evangelické.

Dělení, které popisuje Rochester v knize s názvem *Volunteering and Society in the 21st Century* (2010) je charakteristika dobrovolnických paradigmat. Mezi tyto řadí dominantní paradigma, paradigma občanské společnosti a dobrovolnictví jako volnočasové paradigma. Je nutné podotknout, že autorova kniha vychází hlavně ze zkušenosti s dobrovolnictvím ve Velké Británii (výzkumy, statistiky, literatura).

Dominantní paradigma převládá ve Velké Británii a USA. Vyznačuje se přesnějšími definicemi motivací dobrovolníků, rolí dobrovolníků v závislosti na organizacích i působením v oblastech, ve kterých dobrovolníci pomáhají. Rochester (2010) každé paradigma rozdělil na čtyři části – motivace dobrovolníků, oblast činnosti, organizační kontext a role dobrovolníka; pokusím se je ve zkratce popsat. Motivace v dominantním paradigmatu vychází z předpokladu, že jde o altruistický akt, kdy dobrovolník „daruje“ svůj vlastní čas lidem „méně šťastným“ (tamtéž, 2010, s. 11). Oblasti činností

dobrovolníků je v tomto případě oblast sociální péče – zaměření na lidi všeho věku, osoby s handicapem, lidi v nouzi, vyloučené lokality a další. Pomoc vychází ze strukturovaných organizací, které pomoc poskytují. To souvisí s rolí dobrovolníků, která je v organizacích jasně definovaná a dobrovolníci jsou na pozice vybíráni a případně i doškolováni.

V paradigmatu *občanské společnosti* je motivace zakořeněná ve vzájemné pomoci. Nejde tedy o dualitu „šťastnější a ten méně šťastný“. Oblast činností není zaměřena pouze na sociální péči, ale zahrnuje i jiné oblasti např.: dopravu, urbanismus, životní prostředí. Největší rozdíl oproti dominantnímu modelu vnímám v organizačním kontextu, kdy nejde o organizace, ale o sdružení a svépomocné skupiny v jejichž centru jsou dobrovolníci. Což souvisí i s rolí dobrovolníka, kdy dobrovolník je člen a podílí se na chodu těchto sdružení a skupin. Rochester (2010) konstatuje, že se tento typ může nazývat také jako aktivistický. V literatuře jsem se setkala s porovnáváním dobrovolnictví a sociálního aktivismu. Musick a Wilson (2008) poukazují na rozdíl cílů jednotlivých aktérů – dobrovolník se zaměřuje na pomoc lidem, aktivista naopak chce svou činností docílit změny sociální struktury.

Ve třetím paradigmatu je *dobrovolnictví spojováno s volným časem*. Rochester (2010) píše, že toto pojetí bylo již definováno, ale v odborné literatuře či výzkumech se jím mnoho autorů nezabývá. Nezáměr dle něj může být způsoben spojením „volného času“ s neseriózní aktivitou. Motivace pro zapojení do dobrovolnické činnosti v tomto případě vychází zevnitř – jde tedy o zájem zapojit se či získat nové dovednosti. Oblasti, ve kterých jsou dobrovolnické činnosti tohoto typu realizovány, jsou často uměleckého, sportovního, kulturního charakteru. Co se týče organizačního kontextu, tak zde jde o složitější větší organizace, které jsou tvořené menšími komunitními skupinami. Role dobrovolníků se mění podle potřeby.

Dobrovolníci tedy mohou být „klasickými“ účastníky, ale mohou i zastoupit pozice jako manažer dané aktivity, pomáhat při výrobě kulis a mnoho dalšího. Všechny tři dimenze jsou poměrně jasně definované, nicméně Rochester (2010) konstatuje, že nelze rozdělit dobrovolnictví bez toho, aniž by docházelo k vzájemnému překrývání.

Frič a Pospíšilová (2010) zmiňují rozlišení dobrovolnictví na dva typy inspirované autory Hustinx a Lammertyn (2004) – kolektivní a reflexivní vzorec dobrovolnictví. Kolektivní nebo také tradiční dobrovolnictví se vyznačuje automatickou prací dobrovolníka pro organizaci bez toho, aniž by vyhledával jiné možnosti. Naopak reflexivní vzorec dobrovolnictví se liší přístupem dobrovolníka v tom, že existuje mnoho možností, jak a co by mohl jako dobrovolník vykonávat. Autoři konstatují, že takový typ by mohl být vnímán jako individualizovaný: „...dobrovolníci si svoji práci vybírají jako z jídelního lístku podle toho, na co mají chuť“ (Frič, Pospíšilová, 2010, s. 27).

V této kapitole jsem kladla důraz na možnosti dělení dobrovolnictví. Vybrala jsem tyto konkrétní, protože je považuji za důležité. Dělení na formální a neformální dobrovolnictví považuji za základ, který udává rámec fenoménu dobrovolnictví. Konkrétně se zabývám formálním dobrovolnictvím, protože kladu důraz nejen na zkušenost dobrovolníka s dobrovolnickou činností, ale i fungování a vnímání organizace z pohledu dobrovolníka, která zaštituje jeho aktivitu. Na závěr této části jsem zmínila kolektivní a reflexivní vzorec dobrovolnictví.

1.3 Kdo je dobrovolník?

„Dobrovolník je člověk, který bez nároku na finanční odměnu poskytuje svůj čas, svoji energii, vědomosti a dovednosti ve prospěch ostatních lidí či společnosti“ (Tošner, Sozanská 2006, s. 35).

Kdo je dobrovolníkem dle zákona č. 198/2002 Sb.? Pokud je dobrovolnická činnost vykonávána mimo ČR, tak musí být fyzické osobě minimálně 18 let. Pokud se jedná o činnost vykonávanou na území ČR, fyzické osobě musí být minimálně 15 let. Dobrovolník uzavírá smlouvu s organizací a dobrovolník by se neměl dostat do střetu zájmů (např. člen sociálního družstva nesmí vykonávat dobrovolnickou činnost v prospěch družstva).

V roce 1996 vychází článek s názvem *Defining Who Is a Volunteer: Conceptual and Empirical Considerations* jehož autoři Cnaan, Handy a Wadsworth analyzovali 300 definic, z nichž vybrali jedenáct, které jsou nejčastěji citované, pochází z různých oborů a jsou to definice široce vymezující dobrovolníka až po definice „nejčistší“. Na základě těchto definic představují čtyři společné znaky: první z nich je dobrovolnost; druhým společným znakem je povaha odměny; třetím znakem je kontext a okolnosti dobrovolnictví; poslední se týká toho, kdo z úsilí dobrovolníků těží. Autoři Mlčák a Zášková (2013) výše zmíněné společné znaky ve své knize také zmiňují. První znak: dobrovolnost autoři přeložili jako svobodnou vůli a oprávněně zmiňují široké možnosti vnímání tohoto pojmu – může to být svobodné rozhodnutí jednotlivce, ale také může být ovlivněno dalšími lidmi či institucemi (Mlčák, Zášková, 2013).

Dalším často řešeným aspektem dobrovolnictví je odměna. Existují vyhraněné názory, že jakákoliv odměna – finanční odměna, proplacení nákladů na dopravu, vstupenky, poukazy a jiné materiální odměny jsou v dobrovolnictví nepřijatelné. Frič a Pospíšilová (2010) zmiňují, že žádná odměna dobrovolníkům není běžná, ale naopak často dobrovolníci získávají drobné dárky jako projev vděčnosti. Dle mého názoru je nevhodné za dobrovolnickou činnost pobírat mzdu, ale jako velké pozitivum vnímám „těžbu“ z jejich činnosti nejen ve formě dobrého pocitu. Tím mám na mysli možnost zlepšování se v pozici dobrovolníka v podobě workshopů a také

občasné společné akce s dobrovolníky, které umožní poznat ostatní a sdílet své zkušenosti.

Jak už jsem zmiňovala, můžeme se pokusit definovat dobrovolníka či dobrovolnictví, ale bohužel všeobecná shoda v literatuře nepanuje. Pokouším se blíže vyzdvihnout důležité vlastnosti (prosociální chování, altruismus), které mohou hrát roli v rozhodnutí stát se dobrovolníkem. Tímto tématem se zabývám ve druhé kapitole.

1.4 Dobrovolnictví v České republice

Rozsáhlý popis vývoje dobrovolnictví v České republice poskytují Frič a Pospíšilová v knize *Vzorce a hodnoty dobrovolnictví v české společnosti na začátku 21. století* (2010). Cílem jejich práce bylo objevit vzorce českého dobrovolnictví a zjistit v jaké fázi vývoje se nachází v porovnání se západními zeměmi. Zájem je tedy zaměřen na to, jak dobrovolnictví v České republice funguje a jak je realizováno. Vývoj dobrovolnictví můžeme rozdělit na dvě části: dobrovolnictví za socialismu a dobrovolnictví po roce 1989.

Dobrovolnictví za socialismu nemělo jednu stálou podobu, naopak se během let podoba měnila. Autoři konstatují, že komunistická strana měla strach z dobrovolnictví proto, že by mohlo pro její vládu být hrozbou. Na druhou stranu dobrovolnictví bylo na některých místech potřebné právě kvůli nedostatečnosti socialistického režimu (Frič, Pospíšilová, 2010). Po roce 1948 došlo k extrémnímu omezení doposud působících dobrovolnických organizací. V praxi to probíhalo tak, že došlo k náhradě „nepohodlných“ organizací za nové, které odpovídaly ideologicky režimu (např. pionýr, svaz tělesné výchovy a jiné). Organizace zaměřené na jednu oblast byly sloučeny do jedné, tím tedy vznikla jedna velká celostátní organizace. Myšlenkou bylo tvořit správný socialistický lid. Tímto se zabývala Národní fronta – konkrétně šlo o mobilizaci „dobrovolně“ pracujících lidí, kteří se svou prací podíleli na plnění pětiletého plánu. Autoři uvádí jako příklad „akce Z“ (zvelebování),

jejichž účelem byla neplacená práce obyvatel např. na výstavbě kanalizace, vodovodů, kina apod. (tamtéž, 2010). Několik let nastavení s touto myšlenkou přetrvalo, ale postupně začalo docházet k úpadku a lidé již dobrovolně svůj čas věnovat nefungujícímu systému nechtěli. Z dobrovolnických aktivit se tedy staly povinné s nálepkou „dobrovolnické“ – dospělo to do fáze, kdy podílení se na dobrovolnické aktivitě byla vstupenka např. na přijetí na vysokou školu nebo povýšení v zaměstnání. Postupem času už šlo pouze o „vyplnění kolonky“ a získání bodů za dobrovolnickou činnost – to se odrazilo v médiích (noviny, televize) v podobě hlásání vysokého čísla „dobrovolně“ odpracovaných hodin. Motivace participovat na tomto systému byly různé. Od opravdové důvěry v hodnoty socialismu po přijetí „dobrovolnických“ aktivit jako „nutné zlo“, přes vnímání dané činnosti jako únik – trávení volného času až po strach z důsledků jejich neúčasti.

Tímto tématem se zabývá i Tereza Pospíšilová (2011), která se ve svém výzkumu zaměřuje na dobrovolníky, kteří se účastnili „dobrovolnické“ činnosti před rokem 1989. Konkrétně ji zajímala interpretace jejich zkušeností a zda rok 1989 pro ně měl význam milníku v dobrovolnictví. Z výsledků plyne, že někteří participanti odmítali označení dobrovolnických aktivit za povinné, jiní je nijak neidentifikovali a díky takovému přístupu se jejich vnímání bytí dobrovolníkem nijak před ani po roce 1989 nezměnilo. Objevili se i participanti, kteří svou tehdejší činnost vnímali jako „zájmovou“ a ne jako dobrovolnickou, tudíž plnohodnotnými dobrovolníky se stali až po roce 1989. Autorka konstatuje, že participanti si tvořili vlastní definice dobrovolnictví, proto považuje za nutné si definice vytvořit během rozhovoru, aby nedošlo k dezinterpretaci (Pospíšilová, 2011).

Po nástupu demokracie se dle Friče a Pospíšilové (2010) formovaly dva „příběhy“ o vývoji dobrovolnictví. První nazývají jako *velký příběh českého dobrovolnictví*, kdy dobrovolnická aktivita zpočátku upadala, ale následně

došlo naopak k nárůstu nových neziskových organizací, kde v té době hrály důležitou roli západní vzorce dobrovolnictví. Změnil se cíl dobrovolníků, který je nyní zaměřen na specifickou skupinu lidí s určitým problémem. Druhý případ nazvali jako *alternativní příběh*, který tvrdí, že autentické dobrovolnictví, které je motivováno vlastním přesvědčením, není vynucené, existovalo již před rokem 1989. Ti, kteří se opírají o druhý příběh sice byli pod záštitou Národní fronty, ale uvnitř následovali hlavně vzájemnost vztahů – tedy pomoc svým blízkým, sousedům apod. Mimo jiné se zabývali také chodem místního společenského života (např. organizace místních plesů). Po roce 1989 se dle jejich pohledu na výkon činnosti nic nezměnilo, pouze došlo k oficiálnímu zaregistrování a díky tomu získání právní subjektivity.

Jak už bylo zmíněno v úvodu této kapitoly, autoři v publikaci chtějí vytvořit *portrét dobrovolnictví v České republice* (Frič, Pospíšilová, 2010). Z výsledků jejich výzkumné činnosti vyplývají následující závěry. Za první *dobrovolnická participace* se dělí na dva styly – kolektivní vzorec, který převažuje a reflexivnímu vzorec, který není v České republice tak hojně zastoupen a je charakterizován krátkodobým zapojením dobrovolníků. Za druhé zjistili, že *motivace* u českých dobrovolníků je poměrně vyvážená mezi altruistickými a egoistickými motivacemi, ale není možné dobrovolníky jednoznačně rozdělit. Třetí závěr se týká *sociálního kapitálu*, kdy autoři zjistili, že se teoretické výsledky dvou vzorců neshodují se zkušeností českých dobrovolníků. Čtvrtá je *organizace*, kde prvky kolektivního vzorce v českém dobrovolnictví převládají. Pátý je *kulturní záměr*, ve kterém je pro české dobrovolníky důležitý jak přístup organizace k dobrovolníkům a jejich potřebám, tak i celkové zaměření organizace a důvěryhodnost. Šestý závěr se zabývá *společenskou hodnotou dobrovolnictví*. Dle výsledků převažuje emancipační přístup (reflexivní), ale nelze vyloučit ani jeden ze vzorců, naopak autoři zjistili, že mezi sebou korelují. Kniha Friče

a Pospíšilové (2010) nabízí ucelený pohled na vzorce vycházející z českého dobrovolnictví.

Fenomén dobrovolnictví nelze ohraničit a nevnímat historii a vývoj, proto jsem chtěla v této kapitole poukázat na důležitost historického kontextu. Bavíme se stále o poměrně nedávné minulosti, která na formování dobrovolnictví měla vliv. Proměna role dobrovolnictví je pozoruhodná – od „budování socialistické společnosti“ až po pomoc zaměřenou na skupiny lidí nacházejících se ve složité situaci. Zároveň jsem chtěla zmínit výzkum, který se věnuje současné podobě českého dobrovolnictví a který nabízí užitečné závěry v této tématice.

1.5 Normy a hodnoty v dobrovolnictví

Existuje mnoho oblastí, které ovlivňují vnímání dobrovolnictví. V této kapitole se věnuji hodnotám, normám a zásadám, které provází fenomén dobrovolnictví, okrajově se také věnuji náboženství a v neposlední řadě vlivu neziskových organizací na pojetí dobrovolnických činností.

Každá společnost je „řízena“ normativními vzorci, tedy tím, co je považováno za správné jednání (Musick, Wilson, 2008). Autoři konstatují, že hodnoty jsou velice obecným pojmem, a proto existují normy, které nejsou tak abstraktními pojmy a společnost se na jejich významu do jisté míry shoduje. Zároveň hodnoty hrají v životech lidí důležitou roli. Podle autorů může dobrovolnická činnost vycházet z přesvědčení dobrovolníků, že jednají dle svých hodnot, které považují za ty správné (tamtéž, 2008). Hodnoty se také můžou projevit ve výběru organizace, pod kterou dobrovolník bude působit. Hodnoty mají také vliv na setrvání lidí ve výkonu dobrovolnické činnosti, protože mohou být hluboce zakořeněné, v tom případě o to déle bude dobrovolník pokračovat. Přesvědčení, že děláme něco dobrého, něco, co přispívá je zároveň motivací pokračovat. Nicméně autoři konstatují, že se mnoho sociologů odklání od předpovídání chování

skrze hodnoty, ale dle jejich názoru je možnost odkazovat se na skutečné činy, které jsou motivovány hodnotami (tamtéž, 2008). Podle Friče a Pospíšilové (2010) jsou hodnoty měřítko sloužící k posouzení situace, zda je dobrá či nikoliv. Nicméně naše rozhodnutí, jak budeme v dané situaci jednat může, ale i nemusí být v souladu s našimi hodnotami, jednání závisí na mnoha faktorech.

Normy Musick a Wilson definují „jako pravidla chování, která specifikují, co by mělo a nemělo být děláno v konkrétních situacích“ (2008, s. 97). Autoři normy specifikují na normy *všeobecné reciprocity*, což znamená, že dobrovolník poskytne pomoc a očekává v budoucnu laskavost v podobě další pomoci potřebným. Jako další uvádí *normy spravedlnosti*, které se zaměřují na rovné zacházení. Autoři angažovanost dobrovolníků vysvětlují skrze pocit nespravedlnosti, který díky dobrovolnické aktivitě mohou ovlivnit. Zmiňují identifikaci dobrovolníků se skupinou lidí, která se stala terčem nespravedlnosti. Jako poslední uvádějí *normy společenské odpovědnosti*, které spočívají v důležitosti společenského blaha před vlastními zájmy (tamtéž, 2008, s. 98-104). Frič a Pospíšilová (2010) konstatují, že sociologové zmiňují i sobecké normy, které v jednání dobrovolníků zastávají důležitou roli.

Jak moc hodnoty a normy hrají roli v rozhodování lidí stát se dobrovolníkem nebo setrvat v dobrovolnické činnosti, je těžko měřitelné. Nicméně považuji za důležité tyto faktory zmínit, jelikož ze své zkušenosti s dobrovolnictvím mohu říct, že hodnoty a normy na výkon dobrovolnické činnosti měly vliv.

2. Prosociální chování a altruismus v dobrovolnictví

Jaké jsou pohnutky pro výkon dobrovolnické činnosti? Jakou roli v této problematice hraje prosociální chování a altruismus? Existují vlastnosti, které jsou charakteristické pro osobnost dobrovolníka? Prosociální chování a altruismus jsou ve společnosti lidí potřebné – zejména pro vývoj společnosti jako takový. Můžeme předpokládat, že v oblasti dobrovolnické činnosti altruistické tendence a prosociální chování budou jistě přítomny. Existuje mnoho autorů, kteří se touto problematikou zabývají, někteří se ve svých názorech liší, jiní se shodují. V této části představuji některé z názorů a zároveň definuji svou pozici v této problematice.

2.1 Prosociální chování

Zdeněk Mlčák (2010) prosociální chování vnímá jako nadřazený pojem vůči altruismu. Dle něj prosociální chování „*reprezentuje svobodně zvolenou lidskou činnost, jejímž cílem je zlepšit situaci druhé osoby*“ (Mlčák, 2010, s. 13). Celkově se zaměřuje na tři pojmy: pomáhání, prosociální chování a altruismus, kde zastřešujícím pojmem je pomáhání. V knize s názvem *Prosociální charakteristiky osobnosti dobrovolníků* (2013) Mlčák představuje výzkum, který je podložen dispozičním osobnostním paradigmatem. Tento přístup vychází z předpokladu, že osobnost lze charakterizovat jako soubor vlastností (včetně postojů, hodnot atd.), které mohou být vrozené i naučené a díky kterým reagujeme specifickým způsobem v dané situaci. Autor ve výzkumu porovnává prosociální osobností charakteristiky mezi dvěma skupinami – skupinou složenou z dobrovolníků a skupinou lidí, kteří se ve své profesi zabývají pomáháním. Tvorba dat byla zajištěná dotazníkem, který obsahoval devatenáct otázek zaměřených na sociodemografické údaje a otázky související s dobrovolnickou činností. Výzkum byl uskutečněn v roce 2012 a účastnilo se ho více jak osm stovek respondentů.

Výsledky výzkumu Mlčáka (2013) lze shrnout do několika bodů. Osobností charakteristiky dobrovolníků opravdu tvoří základ pro jejich úsilí pomáhat. Autor při porovnání prosociálních charakteristik skupiny dobrovolníků s profesionálním pomáháním zjistil, že je spojeno s výrazně pozitivnějšími sociálními charakteristikami, jako jsou osobnostní rysy, tendence a hodnoty. Bylo zjištěno, že profesionální pracovníci jsou kompetentnější ve své práci, ale co se týče prosociálních charakteristik, dobrovolníci jsou jimi lépe vybaveni. Zároveň více než polovina respondentů by se nechtěla zabývat dobrovolnictvím ve formě jejich zaměstnání (oblast pomáhajících profesí). Autor se také zaměřil na rozdíl mezi dobrovolníky a dobrovolnicemi. Zjistil, že dobrovolnice jsou více empatické než dobrovolníci. Profil osobnosti dobrovolnic vyjadřuje skrze triádu tvořenou hodnotovým typem benevolence, sebeurčení a universalismu. Z výsledků vyplynuly tři důležité motivy, které navazují na výše zmíněnou triádu: první je snaha porozumět druhům; druhý motiv je zaměřen na vyjádření altruistických hodnot skrze dobrovolnickou činnost a třetím motivem vyznačuje dobrovolnictví jako možnost osobního růstu. Závěrem autor konstatuje, že dobrovolníci (především dobrovolnice) se vyznačují osobnostními prosociálními charakteristikami. Celý výzkum se všemi detaily je popsán ve výše zmíněné knize (Mlčák, 2013).

2.2 Altruismus

Altruismus, který dle Mlčáka (2013) spadá pod prosociální chování můžeme definovat dle Davida H. Smitha (1982) jako aspekt lidské motivace spočívající v tom, že jedinec koná dobrovolnickou aktivitu s cílem dosáhnout osobního uspokojení nebo psychického potěšení bez toho, aniž by očekával nějakou formu reciprocity nebo náhrady od těch, kterým pomáhá. Z této definice vyplývá, že i když člověk s altruistickými rysy neočekává protislužbu, i tak dochází k prožívání příjemného prožitku z dané činnosti. Smith se razantně

vymezuje od definic dobrovolníka, které automaticky předpokládají, že dobrovolník má zároveň altruistické sklony. Dle jeho názoru míra altruismu vychází z dané osoby a nejedná se o společnou vlastnost všem dobrovolníkům. Autor vychází z psychologických výzkumů, že v každém činu je jistá míra sobeckosti. Jiní autoři definují altruismus jako „*jakýkoli dobrovolný, záměrný čin zaměřený na prospěch ostatním osobám, od kterých není očekávána žádná odměna*“ (Musick, Wilson, 2008, s. 23). Definice se scházejí ve vnímání altruistického činu jako takového, za který není vyžadována zpětná služba od osoby, které byla pomoc poskytnuta.

Smith (1982) odmítá existenci *absolutního altruismu*. Takový altruismus by se vyznačoval absencí jakékoliv pozitivní odměny či příjemného psychického prožitku z vykonání altruistického činu. Harlan B. Miller (1982) zmiňuje rozdíl v motivaci daného chování. Konstatuje, že je rozdíl, pokud je altruistický čin vykonán s cílem získat psychickou odměnu v podobě dobrého pocitu ze svého jednání, nebo pokud je motivací přesvědčení jedince, že koná správně – takový čin by dle autora byl ryze altruistický. Smith (1982) je přesvědčen, že v altruistických činech se vždy nachází jistá míra sobeckosti. Tohle sdělení opírá o fakt, že s takovým činem se může objevit psychická odměna – příjemný pocit, což vede k posílení ega ve smyslu, že se člověk cítí dobře, cítí zadostiučinění ze svého jednání. Proto nepracuje s termínem *absolutní altruismus*, ale používá termín *relativní altruismus*, který odpovídá definici zmíněné výše. Autor konstatuje, že lidé nechtějí připustit (a to z různých důvodů, např.: ješitnost nebo společenský konstrukt reality), že v jejich činech, které oni vnímají jako nesobecké, by mohla existovat jakási míra sobeckosti – a to právě ve formě dobrého pocitu. *Relativní altruismus* v sobě zahrnuje nesobecké motivace. Smith (1982) tvrdí, že *relativní altruismus* je proměnlivý oproti *absolutnímu sobectví*, které je společné všem lidem. Hlavním sdělením autora je vnímat rozdíl mezi vykonáním altruistického činu

za vidinou vlastního uspokojení, kde je možné polemizovat, jak velká míra altruismu je v činu obsažena, oproti činu, kde si jedinec klade za cíl dovést ke spokojenosti druhou osobu (Smith, 1982).

Debbie Haski-Leventhal (2015) popisuje ve své studii čtyři disciplíny (psychologie, sociologie, ekonomie a sociobiologie) a jejich přístup k altruismu. Autorka v textu klade otázku, proč by někdo riskoval vlastní život, aby pomohl jiným lidem? Jejím cílem je zjistit důvody proč někdo pomáhá a jaké teorie by mohly takovou míru altruismu vysvětlit. Autorka konstatuje, že ve všech zmíněných disciplínách je zakořeněn egocentrický přístup. Jinými slovy motivací vykonat altruistický čin je hlavně vytěžit a získat cokoli z dané situace. V egocentrickém přístupu je za cíl považováno vylepšení svého obrazu ve společnosti, a ne pouze nezištná pomoc druhým. Autorka dochází k závěru, že člověk je racionální bytostí, jejímž hlavním cílem je naplnění vlastních potřeb. Každá z věd přispěla k výzkumu fenoménu dobrovolnictví svým způsobem. Autorka v oblasti vývojové psychologie dochází k závěru, že člověk je od narození egoistický a až následná socializace umožňuje práci s takovými impulzy. V sociální psychologii je kladen důraz na vzájemné působení jedince a prostředí. Sociologie obohatila výzkum altruismu o mnoho teorií zabývajících se jednáním, hodnotami, ale i vlivem sociodemografických faktorů. Ekonomie přispěla teorií směny – hlavním zaměřením je tedy snaha kvantifikovat ekonomický přínos dobrovolnictví. Sociobiologie pracuje v souvislosti s altruismem s pojmy příbuzenský a skupinový výběr. Závěrem autorka klade důraz na nové zaměření výzkumu, a tím je vnímání lidstva jako alter-centrického. Podle autorky takový přístup bere v úvahu vliv hodnot, svědomí a vliv altruistické perspektivy na altruistické chování (Haski-Leventhal, 2015).

Podle Smithe (1982) altruismus není podstatou dobrovolnictví, jde o službu, která přispívá k plnění cílů dané neziskové organizace.

Smith se staví razantně proti označování dobrovolníků za „andělské humanitární pracovníky“. Autor zastává názor, že se jedná o lidské bytosti, které vykonávají nenuceně činnost bez odměn, ale zároveň uznává, že psychický stimul hraje důležitou roli (Smith, 1982). Miller (1982) konstatuje, že je důležité vnímat odpovědi na otázku „proč jste dobrovolníkem“ kriticky. Může se totiž jednat pouze o odraz motivů společnosti, jaké „správné“ motivace by dobrovolník měl mít při výkonu dobrovolnické činnosti.

V kapitole věnované definici pojmů jsem zmiňovala viditelné semknutí občanů České republiky, uvedla jsem příklady jako hromadné šití roušek v roce 2020, různé zapojení dobrovolníků po tornádu na Moravě v roce 2021 a také pomoc uprchlíkům na začátku války na Ukrajině v roce 2022. Všechny tyto příklady jsou zároveň tzv. *situačními faktory*, které mohou ovlivnit míru altruismu (Piliavin & Charng, 1990). Jeden ze známých situačních faktorů je i tzv. *efekt přihlížejícího*, který popsal Bibb Latané a John M. Darley v *Bystander Intervention in Emergencies: Diffusion of Responsibility*. Text začíná popisem velké tragédie odehrávající se v New Yorku, při které zemřela mladá žena a její smrti přihlíželo 38 svědků. Autoři vytvořili experiment, který měl odhalit důvody a reakce lidí při nouzové situaci. Vyhodnotili, že velkou roli hrála nerozhodnost a konflikt, zda reagovat nebo ne. Nezakročení v dané situaci nemusí nutně vycházet z osobnostních charakteristik, ale v tomto případě je důležitým faktorem přítomnost dalších lidí (Latané, Darley, 1968).

3. Jednání z pohledu sociálních institucí

Jednání lidí není nahodilé. Ve společnosti si lidé vytvořili instituce, které nám usnadňují život mezi lidmi. Sociální instituce jsou „*soubory pravidel a předpisů pro chování skupiny lidí, která se společně zabývá určitou činností či oblastí lidského života a skládají se ze sociálních rolí, které v tomto smyslu představují soubory pravidel a předpisů pro určitý specifický typ chování jedinců v rámci institucí*“ (Šubrt, Německý, 2018, s. 103). Aby sociální instituce ve společnosti setrvaly, musí dojít k institucionalizaci. Podle Bergera a Luckmanna (1999) předchází institucionalizaci habitualizace, což je ustálení opakovaného chování do vzorce. Dle autorů je důležitá *typizace habitualizovaných činností*, které jsou vždy sdílené danou společenskou skupinou a instituce potom stanovuje, jak se má chovat daný jedinec ve skupině. Zároveň kladou důraz na fakt, že instituce nevznikají hned, mají svůj vývoj a historii. Aby mohlo být institucionalizované chování dále předáváno, musí dojít k legitimizaci, která se odehrává na několika úrovních. Základy legitimizace se objevují ve chvíli, kdy dochází k předávání jazykových konstruktů. Následující úroveň představuje různá pořekadla, přísloví, pohádky, které jsou předávány ve společnosti. Třetí úroveň se týká explicitních teorií, které jsou složité, a proto jsou svěřovány odborníkům. Pro další úroveň jsou klíčové symbolické světy, které tvoří abstraktní konstrukty, díky nimž jsme schopni interpretovat svět okolo nás a vytvářet tak významy, které nám usnadňují pohyb ve společnosti (Berger, Luckmann, 1999).

Člověk se stává součástí společnosti díky socializaci. Tento proces se dělí na primární socializaci, která se odehrává během dětství a sekundární socializace spočívající v začleňování jedince do dalších oblastí společnosti (Berger, Luckmann, 1999). V primární socializaci hrají důležitou roli tzv. významní druzí (*significant others*), které si dítě nevybírá – jsou to rodiče, prarodiče v některých případech opatrovníci. Můžeme říct, že významní

druzí dítěti představují odraz reality, který je významně ovlivněn vnímáním rodičů. Je to komplexní jev, protože na významné druhé a jejich vnímání má vliv mnoho okolností od osobnostních rysů až po postavení ve společnosti. Berger a Luckmann (1999) zmiňují důležitost emocionální vazby na významného druhého, konstatují že bez vazby by primární socializace nebyla možná. Po významných druhých nastupují tzv. zobecnění druzí (*generalized others*) a tím je zároveň zakončena primární socializace. Sekundární socializace je proces, kdy se jedinec seznamuje s dalšími společenskými rolemi. Dochází k internalizaci norem, hodnot a očekávání společnosti v dané instituci – škola, práce a další sociální skupiny.

3.1 Role

Sociální role je „očekávané chování spojené s určitým statusem; toto chování se řídí kulturně definovanými právy a povinnostmi, které vyplývají z daného statusu“ a status je „postavení člověka v sociální struktuře“ (Malina, 2009, s. 3441, 3909).

Dle Šubrta a Německého (2018) jsou role (vzorce chování) ve společnosti udržovány několika způsoby: tím, že hrajeme určitou stále se opakující roli, tak její důležitost a funkci neustále posilujeme; vzorce se předávají skrze kulturní prostředky, jako jsou např. mýty, básně a autoři zmiňují i diskuze na internetu; učení v osvojování rolí zastává důležitou funkci; sociální kontrola je součástí očekávaného a vyžadovaného chování v rámci různých rolí. Autoři dodávají ještě několik souvisejících specifik rolí: na jednotlivé role mají vliv pozice v sociálních strukturách; existují také deviantní role, tedy role vymykající se „schválenému“ chování; pro každou roli nemusí platit stejná pravidla a závažnost rolí se liší; role nejsou přesně ohraničené, naopak se prolínají; náhled člověka na svou roli je ovlivněn mnoha faktory, mezi které patří i vlastní očekávání o správním hraní role až po očekávání ostatních. Podrobný výklad autorů přibližuje důležitost funkcí rolí a poukazuje na jejich komplexní zaměření.

V souvislosti s problematikou rolí Mead hovoří o hraní (*play*) a hře (*game*). V jeho pojetí se hra vyznačuje přijímáním postoje všech ostatních, kteří jsou součástí hry a při hraní se jednoduše střídají role za sebou. Jinými slovy hraní předchází hře a hra je podle Meada seskupení postojů ostatních hráčů, na které dítě musí nejen reagovat, ale i tyto postoje celé sociální skupiny přejímat. Díky tomu dochází k vytváření organizované osobnosti. Takle osobnost je vytvářena díky přejímání chování daného společenství, se kterým se jedinec ztotožňuje. Sociální skupinu či společenství Mead označuje za zobecnělého druhého (Mead, 2017).

Ervin Goffman (2018) se v knize *Všichni hrajeme divadlo* opírá při popisu každodenní lidské interakce o divadelní terminologii. Jeho cílem je zabývat se dramaturgickými otázkami, jak aktér představuje svou roli ostatním a jak ovlivňuje dojem a své působení na okolí. Pro roli je podle Goffmana důležitá důvěryhodnost, cílem je, aby *obecenstvo* vnímalo hranou roli jako skutečnou. V souvislosti s rolemi Goffman charakterizuje dva protipóly – úplné ztotožnění se s rolí (upřímnost) nebo naopak neztotožnění se vůbec, což autor označil za cynismus. Vnímání své role se může proměnit v čase a z nepřijetí role může osoba postupně svou roli přijímat a zvnitřňovat si ji. Autor zmiňuje tzv. diskrepatní roli. Ta souvisí s tajemstvími, která jsou nutná skryt před obecnstvem. Řadí mezi ně temná tajemství, o kterých *tým* ví, ale odhalení před obecnstvem by mohlo ohrozit pověst týmu; strategická tajemství můžou časem vyjít napovrch, i když ze začátku je cílem svou strategii neprozradit; a vnitřní tajemství jsou vlastní pouze pro daný tým, jsou odhalena pouze účastníkům skupiny. Diskrepatní role může být, podle toho, kdo tuhle roli zastává, nebezpečná pro celkový tým. Autor zmiňuje např. specialisty, neviditelnou osobu, volavky, prostředníky (Goffman, Hájek, 2018).

3.1.1 Role dobrovolníka

3.1.2 Role organizace

4. Metodologie

V této kapitole se zaměřuji na cíl výzkumu, představuji výzkumné otázky a vysvětluji, proč jsem zvolila využití kvalitativního přístupu. Popisuji celý proces od kontaktování participantů po průběh rozhovorů a jejich analýzu. Na závěr se také vyjadřuji k etice výzkumu a výzkumnické pozici.

4.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky

Cílem práce je zjistit obsahy zkušeností participantů s dobrovolnickou činností a konkrétní způsoby jednání během vykonávání dobrovolnické činnosti. Klíčové je antropologické porozumění perspektivě dobrovolníků skrz jejich individuální pojetí, jednání, důvody a motivace. Dobrovolník je osoba, která ve svém volném čase a bez nároku na finanční odměnu dobrovolně věnuje čas konkrétní dobrovolnické činnosti. Je mým cílem odhalit důvody pro rozhodnutí činnost vykonávat a následně zjistit, jak se s rolí dobrovolníka sžívají s ohledem na širší okolí (tedy organizace, kde působí a mezi lidmi, kterým pomáhají).

Výzkumné otázky jsou formulované v rámci vybraného tématu. Hlavní výzkumná otázka zní: „Jak dobrovolník nahlíží na dobrovolnickou činnost, kterou vykonává?“ Zaměřuje se na samotnou zkušenost s dobrovolnickou činností, a jakým konkrétním způsobem sám dobrovolník takovou zkušenost vnímá. Vedlejší výzkumné otázky rozvíjí téma. „Jaké jsou motivace dobrovolníka pro vykonávání dobrovolnické činnosti? Jakými způsoby dobrovolník vyjednává svou pozici mezi těmi, kterým pomáhá a zprostředkující neziskovou organizací? Jaké zkušenosti přitom nabývá, jak svou situaci interpretuje?“

Práce nabývá aplikačního charakteru – neziskové organizace, které poskytují dobrovolnickou činnost, mohou využít získané informace jako zpětnou vazbu – práce poskytne pohled účastníků na samotnou dobrovolnickou činnost a jak pojetí dobrovolnické činnosti organizacemi ovlivňuje jednání dobrovolníků.

4.2 Kvalitativní výzkum

„Předmětem se stává cokoli, co má smysl sledovat „zevnitř“ (Mišovič, 2019, s. 31).

Mišovič ve své knize s názvem *Kvalitativní výzkum se zaměřením na polostrukturovaný rozhovor* (2019) podrobněji rozebírá problematiku kvantitativního a kvalitativního výzkumu. S ohledem na zvolené téma – tedy porozumění dobrovolnické činnosti skrze perspektivu dobrovolníků, kteří ji vykonávají, vnímám kvalitativní přístup jako nejvhodnější. Hlavní charakteristikou kvalitativního výzkumu je odhalení významů, které lidé přisuzují danému jednání či jevu (Mišovič, 2019).

Existuje několik přístupů k analýze dat kvalitativních výzkumů. Strauss a Corbinová (1999) popisují spor badatelů, kteří na jedné straně odmítají jakoukoliv analýzu získaných dat, tedy jejich hlavním cílem je prezentace s žádnou nebo minimální interpretací výzkumníka; na straně druhé jsou výzkumníci, kteří se zaměřují na přesný popis – badatel nemůže prezentovat všechna svá data, proto je musí redukovat. Aby mohla být data redukována, je potřeba data interpretovat. Interpretace jsou v závěrečné fázi doplňovány o výňatky ze získaných dat (Strauss, Corbinová, 1999). Ve stejné knize autoři popisují ještě třetí skupinu výzkumníků, kteří se zaměřují na tvorbu teorie. Jejich hlavním cílem je z interpretovaných dat vytvořit koncepty a následně tvořit vztahy, které vedou ke vzniku teorie. Pokud bych

se měla zařadit do „škatulek“ výše zmíněných autorů, určitě bych spadala do druhé skupiny badatelů.

4.2.1 Role a reflexivita výzkumníka

Role výzkumníka je nedílnou součástí každého výzkumného bádání. Flick v knize *Designing Qualitative Research* píše: „... *qualitative researchers do not act as an invisible neutral in the field, but that they take part when they observe (in participant observation) or make participants reflect their life and life history (in a biographical interview), which may lead the interviewees to new insights about their situations and the world around them.*“ (Flick, 2007, s. 7).

Vnímám rozhovor nejen jako zdroj pro získání dat, ale i jako prostor pro formulaci myšlenek, které možná nikdy nebyly vyřčeny. Pokud se věnujeme tématu, jehož součástí jsou participanti, kteří se v každodenním životě nevěnují poskytování rozhovorů, tak poté může být interakce s cizí osobou o tématu, o kterém běžně nemluví, naprosto nová možnost zamyslet se nad danou problematikou.

Reflexivitu výzkumníka považuji za jeden z hlavních pilířů kvalitativního výzkumu. Reflexivitu vnímám jako nástroj pro vymezení vlastní pozice a uvědomění si vlivu badatele na výzkum, který bude v kvalitativním bádání vždy přítomen. Dle Miovského (2009) nejde o zamezení vlivu výzkumníka, naopak je nutné brát v úvahu podílení se badatele na vývoji výzkumu a tvorbě dat. Mišovič (2019) konstatuje, že výzkumník spoluutváří data, není jen tichým pozorovatelem, ale svým jednáním zasahuje do celého procesu – on sám je také společenská bytost, která je formována sociálními vlivy. V knize s názvem *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy* (2013) autoři zmiňují důležitost reflektování vlastní zkušenosti, motivace zabývání se vybraným výzkumným tématem a uvědomění si vlastní pozice, postoje ke zkoumanému jevu.

Já jako výzkumník jsem sama byla po dobu tří let dobrovolníkem, což má vliv na mé vnímání tématu dobrovolnictví. Během interpretace si dávám pozor na porovnávání své zkušenosti, a pokud takové nutkání nastane, zapisuji si reflexivní poznámky, abych věděla, co „je moje“ a co „je participanta“. Téma dobrovolnictví je mi blízké i právě z toho důvodu, že jsem dobrovolnicí byla. Participantů jsou součástí jiných organizací, než jsem byla já, což hraje významnou roli v popisu zkušeností.

4.3 Interpretativní fenomenologická analýza

Pro zhotovení výzkumu jsem zvolila interpretativní fenomenologickou analýzu (z anglického *interpretative phenomenological analysis*; dále jen IPA). Smith, Flowers a Larkin (2009) vydali knihu, která se zabývá teorií a obsahuje i „návod“, jak tento kvalitativní přístup aplikovat na svůj výzkum. Základním termínem, se kterým IPA pracuje, je zkušenost. Cílem výzkumníků je rozklíčovat, jak konkrétně danou zkušenost participant vnímá, jak jí projektuje do svého života, jaký význam jí přisuzuje a jak je samotný význam utvářen. Autoři v textu popisují další zásadní prvek, a tím je interpretace. Dle autorů IPA čerpá z přesvědčení, že během rozhovorů dochází ke *snaze dát smysl své zkušenosti* (Smith, Flowers, Larkin, 2009, s. 3).

IPA vychází ze tří teoretických perspektiv (Smith, Flowers, Larkin, 2009) – fenomenologie, hermeneutiky a idiografického přístupu. Za zakladatele fenomenologie je považován Edmund Husserl, který napsal knihu *Logical investigations* (1900) zabývající se studiem zkoumání fenoménu vědomí. Autoři Giorgi, A., Giorgi, B. a Morley, J. (2017) konstatují, že fenomenologie vychází ze dvou klíčových faktorů. Prvním je fakt, že vědomí je zaměřeno na objekt, který nutně nemusí být přítomný. Příkladem může být hmatatelný objekt, jako třeba kniha nebo i vzpomínka z minulosti, která je neuchopitelná fyzicky. Druhým faktorem je uvědomění si, že vědomí je nesmyslové. Tím je myšleno, že vědomí je sice nástroj pro zpracování

smyslových i nesmyslových informací z okolního světa, ale samo o sobě je vědomí nesmyslové (tamtéž, 2017). Fenomenologická metoda využívá tzv. *bracketing* (uzávorkování), což znamená, že „odsuneme“ naše vědomí o zkoumaném fenoménu, jakou my s ním máme zkušenost, případně naše předsudky vůči danému tématu. Cílem je zachytit fenomén v co nejčistší podobě (Kostínková, Čermák, 2013).

Druhá perspektiva, která přispěla k definici IPA je hermeneutika zahrnující interpretaci. Důležitým zástupcem je Martin Heidegger (1888-1976), bývalý žák Husserla. Klíčové je vědomí, že „věci“ mohou nabývat viditelných, ale i skrytých významů (Smith, Flowers, Larkin, 2009). Autoři zmiňují tzv. *double hermeneutic*, což v kontextu s výzkumnickou pozicí znamená snahu pochopit nahlížení zkušenosti pohledem komunikačního partnera. Nejlépe to dle mého názoru vystihují autoři v této citaci: „*Successful IPA research combines both stances – it is empathic and questioning, and the simple word ‘understanding’ captures this neatly. We are attempting to understand, both in the sense of ‘trying to see what it is like for someone’ and in the sense of ‘analysing, illuminating, and making sense of something’.*“ (tamtéž, s. 36).

Třetí je idiografický přístup, který se promítá do IPA konkrétně ve vnímání jedinečnosti zkušenosti komunikačního partnera. Během analýzy dat se tento přístup projevuje zaměřováním se na jednoho participanta – respektive na získaná data (v tomto případě na konkrétní rozhovor), než přejde k dalšímu (Kostínková, Čermák, 2013).

V metodologicky zaměřených knihách můžeme najít několik různých „návodů“, jak správně provádět výzkum pomocí IPA. Mezi zahraniční autory musím určitě zařadit výše citované výzkumníky Smithse, Flowerse a Larkina (2009). Za české autory mohu z oblasti pedagogiky zmínit autory Gulovou a Šípa v publikaci s názvem *Výzkumné metody v pedagogické praxi* (2013). „Průvodce“, kterého jsem zvolila já a považuji ho za nejlépe zpracovaného,

je od autorů Kostínkové a Čermáka (2013), kteří poskytují bohaté informace a rozborů na konkrétním výzkumu zaměřeném na zkušenost žen, které onemocněly rakovinou prsu. Je nutné zmínit, že při obecném popsání průběhu analýzy použili model od zahraničních autorů, které zmiňují na začátku tohoto odstavce.

4.4 Výběr participantů

Pro výběr participantů byl použit záměrný (účelový) výběr spočívající ve vyhledání lidí, kteří sdílí určité vlastnosti (Miovský, 2006). V tomto případě šlo o vyhledání jedinců všeho věku, kteří jsou dobrovolníky. Všichni participanté dobrovolnickou činnost vykonávají ve městě Olomouc a okolí. Cílem bylo získat co nejpestřejší vzorek lidí, proto se mezi osmi participanty objevují lidé ve věku od dvaceti do sedmdesáti pěti let věnující se dobrovolnické činnosti alespoň půl roku a více. Zároveň se liší i forma dobrovolnické činnosti – někteří doučují děti ze základních škol, pracují s dětmi ve školce nebo pořádají dobrovolnické aktivity pro děti ve městě. V rámci války na Ukrajině se mezi dobrovolníky nacházejí ti, kteří se angažují v pomoci válečným uprchlíkům.

Kontakty na participanty jsem získala skrze dvě nejmenované neziskové organizace a dobrovolnické centrum. Následně jsem každého oslovila prostřednictvím e-mailové zprávy nebo telefonicky. Pokud došlo k souhlasu s účastí na výzkumu, ihned následovala domluva na vhodném místě setkání a vyhovující čas s ohledem na možnosti komunikačního partnera.

4.5 Tvorba dat

Tato podkapitola se zabývá popisem tvorby dat. Hlavním cílem je popsat tvorbu dat, tedy volbu typu rozhovoru, samotnou přípravu, která předcházela

osobnímu kontaktu s komunikačními partnery a průběh rozhovorů s návazností na teoretickou přípravu správně vedených rozhovorů.

Pro zhotovení výzkumu jsem zvolila polostrukturovaný a narativní rozhovor. Polostrukturovaný rozhovor se vyznačuje souborem okruhů témat s otázkami, které jsou během rozhovoru probrány s komunikačním partnerem (Miovský, 2006). Okruhy a otázky jsou vybrány v závislosti na cíli výzkumu a výzkumných otázkách. Tento typ rozhovoru je flexibilní, umožňuje výzkumníkovi vést rozhovor jako konverzaci a tím i měnit pořadí otázek a rychlost (Mišovič, 2019). Při rozhovoru je nutné dát si pozor na rychlé změny témat, protože by to mohlo vést k odrazení zapojení účastníka do hovoru (Kaufmann, 2010). Je tedy na výzkumníkovi a jeho zkušenostech, kdy vycítí, že komunikační partner „ztrácí pozornost“ a je nutné ji obnovit změnou tématu.

Další použitou technikou tvorby dat je narativní rozhovor, při kterém účastník není vystaven jasně formulovaným otázkám ani okruhům témat – cílem je volné vyprávění účastníka (Hendl, 2005). „*Vychází se z předpokladu, že existují subjektivní významové struktury o určitých událostech, které se vyjeví při volném vyprávění, a naopak neprojeví při cíleném dotazování*“ (tamtéž, 2005, s. 176). Hendl také uvádí, že výzkumník se během takto vedeném rozhovoru může doptávat, případně zmínit témata, která nezazněla, ale zajímají ho – jde o tzv. dotazovací fázi, která nastává po fázi hlavního vyprávění. Každá z těchto technik má svůj účel ve výzkumu, který budu v další části podrobněji popisovat přímo na procesu tvorby dat.

Během přípravy na rozhovor jsem se zaměřila na několik způsobů, jak rozhovor vést. Inspirovala jsem se přípravou, kterou představuje Mišovič (2019) v knize *Kvalitativní výzkum se zaměřením na polostrukturovaný rozhovor*. Při prvotním seznámení se výzkumník představuje účastníkovi a ve zkratce popisuje svou práci, časovou náročnost rozhovoru, získává informovaný

souhlas a zároveň se snaží o nastolení příjemné atmosféry. Následně plynule přejde k obecnějším tématům, kdy výzkumník zjišťuje jak participant reaguje, a poté může navázat na složitější témata. Kaufmann (2010) klade důraz na první otázky, které zároveň „udávají tón“ celého rozhovoru. Je na výzkumníkovi, aby vycítil, co si může a nemůže dovolit, proto je potřeba nenutit participanty do evidentně emočně náročnějších témat, pokud nevyhodnotíme, že je ta pravá chvíle se na takové dotazy ptát. S participantem během rozhovoru budujeme vzájemnou důvěru, záleží tedy na šikovnosti a opatrnosti výzkumníka, aby získanou důvěru nenarušil. Výzkumník si během rozhovoru také všímá reakcí (jak na hlase, tak i v neverbální komunikaci) participanta, zda jeho zájem neupadá nebo nepůsobí unaveně. Výzkumník by na takové situace měl umět vhodně zareagovat – může např. změnit náročnější téma na lehčí. Závěrem považuji za důležité vhodně ukončit rozhovor a rozloučit se.

4.5.1 Průběh rozhovorů

V této části popisuji, jak probíhaly rozhovory a také vysvětluji důvody použití dvou technik vedení rozhovoru zmíněných výše.

Každý z rozhovorů se dělil na dvě části. První část byla polostrukturovaná a zabývala se rozhodnutím a okolnostmi pro výkon dobrovolnické činnosti. V této konkrétní části bylo mým cílem zjistit motivace, pohnutky pro rozhodnutí stát se dobrovolníkem – šlo tedy o zachycení doby, než došlo k samotnému podpisu smlouvy s neziskovou organizací. Patří sem tedy zájem o dobrovolnictví, co k rozhodnutí vedlo, jaké byly konkrétní pohnutky, pokud vůbec nějaké byly. Zároveň jsem se také snažila zjistit, v jakém prostředí se participant pohybuje, tudíž jsem se zaměřila i na okolní vlivy jako je rodina, vzdělání a profese.

Druhá, narativní část se věnovala roli dobrovolníka. Participant s podepsáním smlouvy v dané neziskové organizaci „přijímá“ roli dobrovolníka. Jak s touto zkušeností jednotliví participanti pracují? Sílu narace vnímám zejména v tom, že sám komunikační partner vybírá, co považuje za důležité. Jak jsem ale popisovala výše, výzkumník má možnost se doptávat, čehož jsem také v rozhovorech hojně využívala. V rozhovorech byl také věnován významný prostor samotnému dobrovolnictví jako fenoménu a každý participant měl možnost vyjádřit své vnímání této problematiky.

Mišovič (2019) v knize pracuje s termínem „sondování“ a představuje několik jeho typů. Použila jsem konkrétně tyto typy: 1. *tiché sondování*, které spočívá v tichosti badatele a vyčkávání na rozvedení odpovědi participanta; 2. *sondování ozvěnou*, tedy opakování výpovědi komunikačního partnera; 3. *povzbuzující sondování*, vyznačující se reakcemi výzkumníka (v mém případě) slovy „rozumím, chápu“; 4. *rozvíjející sondování*, ve kterém badatel využívá otázky, aby docílil dovysvětlení vnímání dané problematiky (Mišovič, 2019).

Ve vedení rozhovoru jsem se držela výše zmíněného postupu. Rozhovor jsem tedy neformálně uvedla a snažila se nastolit příjemnou atmosféru za pomoci lehkých úvodních otázek. V této fázi jsem také získala informovaný souhlas s nahráváním. Pro nahrávku jsem použila mobilní telefon, který dle mého názoru nepůsobí během rozhovoru rušivě. Následně jsem přešla k náročnějším tématům a zaměřovala se na reakce participanta, abych nenarušila plynulost konverzace. Na závěr a rozloučení kladu velký důraz, proto jsem vyjádřila vděk za čas, který mi komunikační partneři věnovali a také jsem se zeptala, jak se cítí po rozhovoru – ve všech případech šlo o pozitivní reakce a následné domluvení možnosti dalšího kontaktování.

Délka rozhovorů se pohybovala v časovém rozmezí čtyřicet až devadesát minut s ohledem na časové možnosti participanta. Místo jsem se snažila volit velice opatrně. Ve většině případů jsem místo určila já – šlo o univerzitní prostory, konkrétně tišší místa. Pokud participant sám zvolil místo např. v kavárně, tak byl rozhovor proveden tam. Rozhovory probíhaly od podzimu 2022 do začátku roku 2023. První rozhovor byl pilotní, kde jsem vyzkoušela zvolenou techniku – kombinaci polostrukturovaného a narativního rozhovoru. Dohromady jde o devět rozhovorů (jeden pilotní s participantem, se kterým byly provedeny dva) s osmi komunikačními partnery.

Součástí rozhovorů byl mnou vedený terénní deník, který mi posloužil pro zachycení dodatečných informací – zejména čas a místo, kde se rozhovor konal. Během rozhovoru jsem se snažila vyvarovat psaní poznámek, abych nenarušila plynulost rozhovoru. Po rozloučení jsem si ihned zapsala důležité postřehy (chování participanta, výraznější reakce – pokud došlo k intenzivnějšímu popisu, nebo situace, kdy bylo vidět, že participant není připraven věnovat se danému tématu), které mi pomohly dokreslit atmosféru rozhovoru při analýze.

4.6 Analýza dat

Analýza byla časově náročná. Jelikož jsem zvolila přístup IPA, tak po získání rozhovorů jsem pokračovala v jejich přepisu. Přepisy v IPA se vyznačují přesností nejen slov participanta, ale i např. uvedení detailů jako jsou delší pauzy mezi vyjádřeními participanta nebo zaznamenané změny v hlasu – zvýšení hlasu, důraz na slabiku apod.

Po dokončení přepisu jsem se vrátila k jednotlivým krokům analýzy (Kostínková & Čermák, 2013). Nultá fáze je *reflexe výzkumníka* na dané téma. V mém případě jsem se zaměřila na svou zkušenost s dobrovolnictvím,

s organizacemi a zamyslela se nad otázkami, které jsem pokládala komunikačním partnerům. Informace jsem zaznamenala do terénního deníku. Další krok je *opakované čtení* – začala jsem od prvního rozhovoru. Druhým krokem jsou *počáteční komentáře*. Přepsané rozhovory jsem upravila tak, aby vznikl prostor vlevo na témata a vpravo na poznámky. Autoři zmiňují tři druhy poznámek: deskriptivní (obsah výpovědi), lingvistické (jak participant „používá“ jazyk) a konceptuální (interpretativní, použití otázek objevujících se při čtení výpovědi). Třetí krok je práce s vlastními poznámkami a formulace *rodících se témat*. V této fázi je cílem jasněji uchopit zkušenost participanta. Následně jsem se zaměřila na *hledání souvislostí napříč tématy*. Autoři v textu radí vypsát témata na jednotlivé papíry a následně je k sobě přiřazovat podle příbuznosti, což jsem ve své analýze aplikovala. Také jsem potřebovala zaznamenat frekvenci výskytu, tudíž jsem si jednotlivá témata vypsala od nejčastějších po méně častá. Dalším krokem je opakovat všechny předešlé kroky zvlášť na každý další rozhovor. Po dokončení analýzy všech rozhovorů jsem přešla k poslednímu kroku, tím bylo *hledat vzorce mezi jednotlivými analýzami*. Výsledky analýzy budu prezentovat v samostatné kapitole.

4.7 Etika

Dodržování etických zásad je nedílnou součástí výzkumné činnosti. V tomto výzkumu jsem následovala Etický kodex České asociace pro sociální antropologii (CASA). Při prvním kontaktování jsem možným účastníkům ve zkratce popsala zaměření výzkumu. Zároveň jsem vysvětlila, že účast je dobrovolná a slouží pro účel vyhotovení výzkumu pro diplomovou práci.

Osobní setkání zahrnovalo nejen zopakování mého zájmu o téma, ale i získání informovaného souhlasu s pořízením nahrávky. Po souhlasu jsem zapnula mobilní telefon, kam participant zopakoval souhlas s nahráváním. Zároveň jsem participanty ubezpečila, že každý z nich bude anonymizován

a nahrávky nebudou nikde zveřejněné ani s nikým sdílené. Anonymizace jsem docílila přiřazením abecedních písmen jednotlivým participantům.

Participantů mají možnost kdykoliv požádat o přerušování nahrávání, pokračuje se až ve chvíli, kdy to opět sami dovolí. Následování etických pravidel je rozhodně základem každého výzkumu, proto považuji za důležité seznámit čtenáře s podrobným popisem týkající se vyhotovení výzkumu.

5. Prezentace výsledků

Závěr

Zdroje

Bedřichová, Z., & Horká, A. a kol. (2014). *Dobrovolníkův průvodce doučováním v rodinách*. Dostupné z: <https://www.clovekvtisni.cz/dobrovolnikuv-pruvodce-doucovanim-v-rodinach-376pub> j

Berger, P. L., & Luckmann, T. (1999). *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění* (přeložil Jiří Svoboda). Centrum pro studium demokracie a kultury.

Caan, R., Handy, F., & Wadsworth, M. (1996). Defining who is volunteer: Conceptual and empirical considerations. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 25, 364-383.

Corbin, J. M., & Strauss, A. L. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie* (přeložil Stanislav Ježek). Albert.

Darley, J. M., & Latané, B. (1968). Bystander Intervention in Emergencies: Diffusion of Responsibility. *Journal of Personality & Social Psychology*, 8(4), 377–383. <https://doi.org/10.1037/h0025589>

David Dunning. (2011). *Social Motivation*. Psychology Press.

Disman, M. 2002. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum nepoužito

Etický kodex České asociace pro sociální antropologii (CASA). Dostupné na: http://www.casaonline.cz/?page_id=7

Flick, U. 2007. *Designing Qualitative Research*. London: SAGE.

Frič, P., & Pospíšilová, T. (2010). *Vzorce a hodnoty dobrovolnictví v české společnosti na začátku 21. století*. Agnes.

Frič, P., & Vávra, M. (2012). *Tři tváře komunitního dobrovolnictví: neformální pomoc, organizovaná práce a virtuální aktivismus*. Agnes.

Giorgi, A., Giorgi, B. & Morley, J. (2017). The Descriptive Phenomenological Psychological Method. In *The SAGE Handbook of Qualitative Research in Psychology*. SAGE publications.

Goffman, E., & Hájek, M. (2018). *Všichni hrajeme divadlo: sebe prezentace v každodenním životě* (přeložil Milada McGrathová). Portál.

Gulová, L., & (eds.) Šíp R. (2013). *Výzkumné metody v pedagogické praxi*. Grada.

Haski-Leventhal, D. (2009). Altruism and volunteerism: The perceptions altruism in four disciplines and their impact on the study of volunteerism. *Journal of Theory of Social Behavior* 39, 271-299

Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Portál.

Janičková, R. & Zmeškalová, V. (2011). *Metodika práce s dobrovolníky*. Vyd. 1. Praha: Středisko náhradní rodinné péče.

Kaufmann, J.-C. (2010). *Chápající rozhovor* (přeložila Marie Černá). Sociologické nakladatelství (SLON).

Koutná Kostínková, J. & Čermák, I. (2013). Interpretativní fenomenologická analýza. In T. Řiháček, I. Čermák, R. Hytych. a kol., *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy* (s. 9-43). Brno: Masarykova univerzita.

Malina, J. et al. (2009). *Antropologický slovník aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk: (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění)*, Akademické nakladatelství CERM. Citováno dne 46 14.3.2024. Dostupné z: https://is.muni.cz/do/sci/UAntrBiol/el/antropos/pdf/antropologicky_slovník.

Mead, G. H. (2017). *Mysl, já a společnost* (autor úvodu Ondřej FAJEJTA). Portál.

- Metodika dobrovolnictví v sociálních službách.* (2012). Rozvoj dostupnosti a kvality sociálních služeb v Královéhradeckém kraji II. HESTIA
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu.* Grada Publishing.
- Mišovič, J. (2019). *Kvalitativní výzkum se zaměřením na polostrukturovaný rozhovor.* Slon.
- Mlčák, Z., & Zášková, H. (2013). *Prosociální charakteristiky osobnosti dobrovolníků.* Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta.
- Musick, M. A., & Wilson, J. (2008). *Volunteers: A Social Profile.* Indiana University Press.
- Penner, L. A. (2002): *Dispositional and Organizational Influences on Sustained Volunteerism: An Interactionist Perspective.* [on-line]. Dostupné z <http://nclc203wagner.pbworks.com/f/Demographic.pdf>
- Pospíšilová, T. (2011). Dobrovolnictví v České republice před rokem 1989: diskurzy, definice, aktualizace. *Sociologický Časopis/Czech Sociological Review*, 47(5), 887–910. <http://www.jstor.org/stable/23073320>
- Rochester, C. (2010). *Volunteering and society in the 21st century.* Palgrave Macmillan.
- Smith D. 1982. Altruism, volunteers, and volunteerism. In *Volunteerism in the Eighties*, ed. J Harman, pp. 23–44. Washington, DC: Univ. Press Am.
- Smith, J. A., Flowers, P., Larkin, M. (2009). *Interpretative phenomenological analysis. Theory, Method and Research.* London: Sage Publications.
- Šubrt, J., & Německý, M. (2018). *Jedinec a společnost: úvahy nad konceptem homo sociologicus.* Sociologické nakladatelství (SLON).

Tošner, J. (2003). Dobrovolnictví v neziskových organizacích – příležitosti a bariéry. In *Sborník konference Dobrovolníci v krizových situacích*. Kroměříž: Klub UNESCO.

Tošner, J., & Sozanská, O. (2006). *Dobrovolníci a metodika práce s nimi v organizacích* (Vyd. 2). Portál.

Zákon o dobrovolnické službě. Zákon č. 198/2002 Sb. V účinném znění ke dni